

# Bokanmälningar

## **Knut Wicksell: Nationalekonomiska essäer**

City University Press 1997

## **Knut Wicksell: Stridsskrifter och samhälls-ekonomiska analyser**

City University Press 1998

Den 19 februari 1880 hölls i det Lutheriska missionshuset i Uppsala ett föredrag av en ung matematikstudent över ämnet ”Vilka äro de allmännaste orsakerna till dryckenskapslasten och huru kunna de undanröjas”. Föredraget blev en *succès de scandale*. Föredragshållaren – Knut Wicksell – hävdade att dryckenskapen berodde på en av överbefolkning framkallad fattigdom. Botemedlet var barnbegränsning, vilket den engelske nationalekonomen och prästen Robert Malthus redan i seklets början föreslagit. Wicksell gick dock längre genom att också antyda användande av medveten födelsekontroll. Föredraget fick ett starkt inflytande över den samtida studentgenerationen, men ledde också till kritiska genmälen från etablerade akademiska och religiösa kretsar som framför allt menade att användandet av preventiva åtgärder var osedligt. Föredragshållaren blev föremål för disciplinär åtgärd från mindre akademiska konsistoriet, som avfordrade honom en skriftlig förklaring och därefter ådömde honom föreställning och varning. De ny-

malthusianska idéerna fick genom stridens uppmärksamhet bred spridning och man översatte till svenska ledande samtida apostlar som George Drysdale och John Stuart Mill.

När Wicksell 20 år senare sökte en professur i nationalekonomi i Lund visade det sig att prästerskapet inte glömt. Trots att Wicksell till sist var den ende kvarvarande sökande avstyrkte prokanslern biskop Billing hans utnämning. Sedan kanslern tillstyrkt kunde Wicksell till sist bli utnämnd den 1 november 1901. Dock efter att först nästan ha omöjliggjort tillsättningen genom att i sin ansökan till Kungl. maj:t om professuren vidhålla att endast underteckna med ”vördsamt” i stället för ”underdånigast”.

Efter att Wicksell blivit professor kunde man kanske tro att hans deltagande i den offentliga debatten skulle bedarra. Den vilde agitatorn skulle nu bara vara objektiv vetenskapsman. Så blev inte fallet. Snarare tvärtom. Redan fyra år efter utnämningen skapade vår Brandgestalt på nytt skandalartad uppmärksamhet vid den

traditionella Tegnérfesten i Lund 1905 genom att under Verner von Heidenstams patriotiska festtal ha uppträtt, enligt Lunds Dagblad, ”på ett i hög grad störande sätt genom halvhöga protester och ilsket morrande” och därefter nästan utsatts för handgripligheter av uppretade studenter. Och efter att i november 1908 ha hållit ett tal i Folkets hus i Stockholm om ”Tronen, altaret, svärdet och penningpåsen” dömdes han till två månaders fängelse för att ha ”lastat och gäckat Guds heliga ord under sådana förhållanden att han därigenom åstadkommit allmän förargelse.” Straffet avtjänades året därpå i Ystads centralfängelse, där Wicksell passade på att skriva en enligt Bertil Ohlin ”mästerlig liten skrift om befolkning”.

I *Knut Wicksell: Nationalekonomiska essäer* (City University Press 1997) har man samlat några av alla de artiklar som Wicksell skrev i början av seklet. Det är tolv artiklar ur olika årgångar av *Ekonomisk Tidskrift* och ett föredrag inför Nationalekonomiska Föreningen som valts ut. Även om de flesta av dessa tidigare har publicerats i den av Erik Lindahl 1958 på engelska utgivna samlingsvolymen – *Knut Wicksell: Selected papers on economic theory* – är det förträffligt att här ha originaltexterna lättillgängligt samlade.

Här kan man bland annat ta del av hans intressanta installationsföreläsning ”Mål och medel i nationalekonomien”, där frågan ställs varför den ekonomiska vetenskapen kunde uppvisa så få ovedersägliga sanningar och laglika förhållanden. Medan man i de flesta andra vetenskaper efter hand kommit fram till ett slags stillstånd under en etablerad uppfattningsledning ”tycks krigstillståndet vara och förbli permanent inom nationalekonomien” (s 4). Enligt Wicksell fanns det tre skäl till detta sakernas sorgliga tillstånd. Det första var de nationalekonomiska problemen inneboende svårighet, som dock kunde övervinnas när nationalekonomien vuxit ur sin barndom. Det andra skälet

var att man använde en oriktig metod. Om nationalekonomien skulle göra framsteg krävdes användandet av den naturvetenskapliga metoden, som byggde på användandet av kontrollerade empiriska experiment. Att denna metod inte skulle gå att använda inom nationalekonomien tillbakavisade Wicksell starkt och menade att hela historien inte var något annat än ett stort laboratorium där experiment ständigt utförs. Eftersom det yttersta målet med vetenskapens spekulationer, abstraktioner och hypoteser ytterst alltid borde vara jämförelsen med verkligheten – verifikationen – utgjorde historien ett ypperligt tillfälle att testa teorierna. I detta arbete hade den ekonomiska historien och statistiken en ”ofantlig betydelse” för att ”lära oss förstå det bestående” och vara ledstjärnor för framåtskridandet (s 11).

Den främsta orsaken till söndringen på det nationalekonomiska området var dock de skiftande meningarna om samhällsutvecklingens mål. Enligt Wicksell var alla i stort överens om att målet var största möjliga samhällsliga välbefinnande. Frågan var bara vad man menade med samhälle. Skulle alla individer räknas med? Skulle alla räknas för lika? Ställningstagandet till dessa frågor avgör den vikt och betydelse vi fäster vid de teoretiska satserna i nationalekonomien enligt Wicksell. Harmonieekonomerna – till vilka Wicksell även räknade Pareto och Walras – försökte intala arbetarna att deras intressen redan skulle vara tillgodosedda i görligaste mån i det nya marknadssamhället. Detta förskönande som försökte resonera bort även de mest uppenbara missförhållanden hade Wicksell inget till övers för. Problemen försvann inte bara för att man vände bort blicken och påstod att vi levde i den bästa av alla världar. Det ottyglade, fria marknadssamhället var inte doktor Pangloss lyckorike. Men det kunde bli det, om man gjorde vissa inskränkningar i det. Något av originaliteten i Wicksells socialradikala liberalism låg just i utformningen av ett program för hur detta skulle ske.

För Wicksell var det självklart att vi förbehållslöst måste erkänna de egenomslösa fulla politiska och ekonomiska likaberättigande. Wicksell pläderade därför för ingrepp i de bestående äganderättsförhållandena för att åstadkomma en jämnare fördelning. Denna Wicksells starka egalitära övertygelse kommer kanske klarast till uttryck i hans synpunkter på skatte- och arvsfrågorna. I "Inkomstbegreppet i skattehänseende" pläderar han för skatt på kapitalinkomster för att inte "överflytta en del av de förmögans skattebördor på svagare skuldror" (s 73). Även "oförtjänta" inkomster uppkomma genom monopol, arv, dyrtid och fastighetsvärdestegring borde helt eller delvis "konfiskeras" och dras in till det allmänna för den "sociala rättvisans skull".

Wicksell upphörde aldrig att propagera för de idéer som han med osedvanlig konsekvens vidhöll från ungdomsåren på 1880-talet och framåt. Ständigt stod han i opposition, inte bara i politiska och religiösa frågor utan också i ekonomiska. Hans rättspatos krävde att man försökte åstadkomma en mer jämn fördelning. Detta är också utgångspunkten för hans så omtalade nya tolkning av intresseprincipen som krävde att riksdagsbeslut i skattefrågor i princip skulle vara enhälliga: "En underförstådd förutsättning för rättvisa i beskattningen är uppenbarligen rättvisa i själva den bestående förmögenhets- och inkomstfördelningen...I annat fall kan man omöjligt tala om likhet mellan prestation och motprestation" (Knut Wicksell, *Om en ny princip för rättvis beskattning* Ratio 1987, s 87). Syftet är först och främst att skydda de lägre klassernas intressen. Först när man förvissat sig om att inkomst- och förmögenhetsfördelningen inte är ett uttryck för vissa gruppers maktställning bör principen att ingen behöver betala mer för en sak än han anser den värd gälla även på skatteområdet. Enhällighetsprincipen innebär ett slags vetorätt som återspeglar Wicksells djupt kända respekt för principen om den en-

skildes frihet. I sista hand var, menade Wicksell, enhällighet och full frivillighet i beslutsfattandet den enda säkra och påtagliga garantin mot orättvisor i skattebördornas fördelning. För att i praktiken genomföra frivillighetsprincipen krävdes först och främst att man aldrig voterade om offentliga utgifter utan att samtidigt fatta beslut om medlen för att täcka dem.

Egentligen var det ett ödets nyck att 1986 års så kallade nobelpristagare i ekonomi, James Buchanan, fann uppslaget och inspirationen hos Wicksell för sina idéer om att via kravet på beslutsenhällighet skapa garantier gentemot försök att utifrån egalitära utgångspunkter och med politiska medel omfördela samhällets inkomster och förmögenhet. Problemet med enhälliga beslut är att det är svårt att se hur de ska komma till stånd. Wicksell kom därför att tala om relativ enhällighet, medan Buchanans fasthållande vid absolut enhällighet innebär att status quo faststår om man inte kan uppnå enhällighet om ett beslut om förändring.

Vägen mot ett mer jämlikt samhälle gick för Wicksell via en undervisningsreform som ökade allmänbildningen och gjorde det möjligt för alla – även de breda folklagren – att studera vidare. Anlagen, inte klasstillhörigheten skulle ensamma avgöra. Det allmänna hade "ur rent ekonomisk synpunkt begått ett stort slöseri genom att ej bättre ha tillvaratagit det geni, som icke så sällan, ehuru förkrympt av brist på utveckling, döljs under arbetar-mössan" (s 227).

I den nyligen utkomna *Knut Wicksell: Stridsskrifter och samhällsekonomiska analyser* (City University Press 1998) har man samlat några av alla de artiklar – inklusive det omtalade föredraget – som denne vår främste nationalekonom och "vänsterns" specielle skandalmakare och fritänkare under årtiondena runt förra sekelskiftet skrev under sitt aktiva liv. Denna volym kompletterar på ett utmärkt sätt den föregående. Flera av de medtagna texterna har varit svåra att få tag på annat

än vid våra forskningsbibliotek och att göra dem tillgängliga på detta sätt är fördömligt. Man kan alltid diskutera hur ett urval ska göras för en sådan här samlingsvolym. Inte minst med tanke på Wicksells rikhaltiga produktion. I stort tycker jag dock att antologins urval är till fyllest. Även om denna volym kanske inte innehåller lika mycket av ekonomisk-teoretiskt värde som den förra bidrar den till en balanserad helhetsbild av ekonomen och samhällskritikern Wicksell.

Här kan man ta del av hans intressanta socialpolitiska och samhällsekonomiska analyser, som klart befäster Wicksells position som en av samhällsvetenskapens klassiker – ständigt aktuell och slagkraftig till både uttryckssätt och tanke. Wicksell propagerade, med ”stilens klarhet och språkets elegans”, bland annat för allmän rösträtt, yttrandefrihet, kvinnoemancipation, samvetsäktenskap, preventivmedel, militär nedrustning och införande av motbok. Antologin innehåller också några av Wicksells mer inflytelserika texter om skatter och de ekonomiska krisernas gåta.

Också ”Läran om befolkningen, dess sammansättning och förändringar” – där Wicksell diskuterar frågan om vad som utgjorde en ”optimal” befolkning ur välförhållningssynpunkt – finns med. För Wicksell var ungdomsårens nymalthusianism en religion som han aldrig övergav. Befolkningsökningen var grundorsaken till de flesta av de stora samtida ekonomiska problemen. Och lösningen på problemen var att ”hålla folkökningen inom vederbörliga och sunda gränser” (s 123). Befolkningsfrågan var alltid primär och fortfarande tre årtionden efter sitt famösa framträdande i Uppsala kunde han hävda att en av staten understödd födelsekontroll kunde få ner befolkningen i Sverige till omkring tre miljoner, vilket för Sverige skulle vara nära sitt optimum. Även om Wicksell för eftervärlden framstår som en synnerligen helgjuten och för de flesta sympatisk figur, utgör dock hans dogmatiska vidhållande av de utilitaris-

tiskt färgade malthusianska idéerna ett inslag i hans tänkande som är svårt att svälja. Utvecklingen under mellankrigstiden gjorde också att dessa idéer snabbt blev inaktuella och föll i glömska.

Det bestående intrycket av Wicksell, både som agitator och vetenskapsman, är att han var besatt av en nästan patologisk sanningskärlek. Till skillnad från många andra förkunnade han inte bara nya sanningar, utan försökte också leva efter dem. En sådan människa är inte lätt att leva med, och Wicksell var omvitnat inget undantag härvidlag. Men kanske behöver vi även vid detta sekelskifte självständiga, modiga och oförvägna ekonomer som likt Wicksell vågar stå för sanningar andra än politiska och ekonomiska makt-havares.

*Ekonomie och filosofie doktor  
LARS PÅLSSON SYLL  
Lunds universitet*